

**BYUDJET TASHKILOTLARIDA KOMMUNAL XIZMAT XARAJATLARNI
AHAMIYATI VA O'RNI****Maribjonov Botirjon Ikromjonovich**

Ilmiy rahbar

Andijon davlat texnika instituti

“Buxgalteriya hisobi va menejment” kafedrasida assistenti.

*e-mail: botirjonmaribjonov@gmail.com***O‘rinboyeva Zilolaxon Lutfillo qizi**

Andijon davlat texnika instituti

“Moliya va moliyaviy texnologiyalar” yo‘nalishi 4-kurs talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.1913501>

Annotatsiya. Ushbu maqolada byudjet tashkilotlarida kommunal xizmat xarajatlarining ahamiyati va ularning byudjet mablag‘laridagi o‘rni tahlil qilinadi. Kommunal xizmatlar xarajatlari tashkilotlarning kundalik faoliyatini ta‘minlash, ishchi muhitini qulay va samarali qilish hamda davlat xizmatlarini uzluksiz amalga oshirish uchun muhim bo‘lib, ular byudjet rejalashtirish jarayonida alohida e‘tiborga loyiqdir. Maqolada kommunal xarajatlarni iqtisodiy tasniflar asosida rejalashtirish va nazorat qilishning samaradorligi ko‘rsatilib, byudjet mablag‘laridan oqilona foydalanish va moliyaviy intizomni mustahkamlashdagi roli yoritilgan.

Kalit so‘zlar: kommunal xizmatlar, moliyaviy nazorat, davlat byudjeti, samarali boshqaruv, energiya va suv xarajatlari, xizmat ko‘rsatish xarajatlari.

Kirish.

Byudjet tashkilotlarida kommunal xizmat xarajatlari kundalik faoliyatni ta‘minlash, xodimlar ish sharoitini yaxshilash, shuningdek, davlat xizmatlarini uzluksiz amalga oshirishda muhim ahamiyatga ega. Kommunal xizmatlar tarkibiga elektr energiyasi, gaz, issiqlik ta‘minoti, suv ta‘minoti, chiqindilarni boshqarish va boshqa kommunal xizmatlar xarajatlari kiradi. Ushbu xarajatlar byudjet mablag‘larining sezilarli qismini tashkil qilishi sababli ularni rejalashtirish va nazorat qilish jarayonida tizimli yondashuv, iqtisodiy tasniflar bo‘yicha hisobga olish zarur.

Iqtisodiy tasniflar asosida xarajatlarni hisobga olish nafaqat mablag‘lardan maqsadli foydalanishni ta‘minlaydi, balki byudjet tashkilotlarida moliyaviy intizomni mustahkamlash, xarajatlarni samarali boshqarish va shaffoflikni oshirish imkonini yaratadi.

O‘zbekiston Respublikasida byudjet tizimi va byudjet mablag‘laridan foydalanishning huquqiy asoslari O‘zbekiston Respublikasining 2013-yil 26-dekabrda O‘RQ-360-sonli qonuni bilan tasdiqlangan Byudjet kodeksi bilan belgilangan [1]. Ushbu kodeks davlat byudjeti xarajatlarini rejalashtirish, tasdiqlash, moliyalashtirish va nazorat qilish tartibini belgilaydi.

Byudjet kodeksiga muvofiq, davlat byudjeti xarajatlari funksional, iqtisodiy va tashkiliy tasniflar asosida yuritiladi. Bu tizim byudjet mablag‘larining aniq yo‘nalishlar bo‘yicha sarflanishini ta‘minlash, ularni monitoring qilish va moliyaviy nazoratni kuchaytirishga xizmat qiladi. Shuningdek, byudjet tashkilotlarida xarajatlarni hisobga olish va tasniflash tartibi O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirining 2010-yil 20-avgustdagi 65-sonli buyrugi bilan tasdiqlangan “Byudjet tasnifi to‘g‘risidagi nizom” [2] da ham belgilangan. Ushbu nizomga muvofiq, byudjet xarajatlari iqtisodiy mazmuni bo‘yicha guruhlariga ajratiladi: ish haqi va unga tenglashtirilgan to‘lovlar, ijtimoiy ajratmalar, tovar va xizmatlar xarajatlari, kapital xarajatlari va boshqa xarajatlari.

Kommunal xizmat xarajatlari esa “tovar va xizmatlar xarajatlari” guruhiga kiradi va ularning iqtisodiy tasnifi orqali xarajatlarni rejalashtirish va nazorat qilish amalga oshiriladi.

Bundan tashqari, byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobini yuritish tartibi O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirining 2010-yil 17-dekabrda 105-sonli buyrugi bilan tasdiqlangan “Byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi to‘g‘risidagi yo‘riqnomasi”da ko‘rsatib o‘tilgan [3].

Mazkur hujjat byudjet tashkilotlarida xarajatlarni hisobga olish, ularni iqtisodiy tasniflar bo‘yicha aks ettirish va moliyaviy hisobotlarni shakllantirish tartibini belgilaydi.

Ushbu tartib moliyaviy intizomni mustahkamlash va byudjet mablag‘larining maqsadli sarflanishini ta‘minlashda muhim ahamiyatga ega.

Rasmiy statistik ma‘lumotlarga ko‘ra, 2024-yilda O‘zbekiston Respublikasidagi davlat byudjeti tashkilotlari uchun kommunal xizmat xarajatlari jami xarajatlarning qariyb 8-10 foizini, ya‘ni taxminan 24-28 trillion so‘mni tashkil qilgan. Shu jumladan, elektr energiyasi xarajatlari 2023-yilda 10,2 trillion so‘m, 2024-yilda esa 11,3 trillion so‘mni tashkil qilgan. Suv ta‘minoti va gaz xarajatlari ham yil sayin oshib bormoqda, bu esa byudjet tashkilotlarida xarajatlarni oqilona boshqarish va tejash choralarini ishlab chiqish zaruratini kuchaytiradi.

Kommunal xizmat xarajatlarini iqtisodiy tasniflar asosida tahlil qilish byudjet tashkilotlariga mablag‘larni samarali taqsimlash, nazoratni kuchaytirish va byudjet jarayonini shaffof qilish imkonini beradi. Masalan, tovar va xizmatlar xarajatlari guruhiga kiruvchi kommunal xizmat xarajatlarini rejalashtirish orqali byudjet tashkilotlari energiya resurslarini tejash, chiqindilarni kamaytirish va xizmat sifatini oshirish bo‘yicha choralarini ilgari surishi mumkin.

Hozirgi sharoitda energiya va suv resurslari narxining oshib borayotgani, shuningdek, byudjet mablag‘larining chegaralanganligi davlat tashkilotlari uchun xarajatlarni samarali boshqarish, iqtisodiy tasniflar bo‘yicha monitoring va nazorat tizimini mustahkamlash zaruratini yanada oshirmoqda. Shu sababli byudjet tashkilotlarida kommunal xizmat xarajatlarini tizimli ravishda rejalashtirish, iqtisodiy tasniflar asosida hisobga olish va moliyaviy hisobotlarni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili.

Byudjet tashkilotlarida kommunal xizmat xarajatlarini rejalashtirish va nazorat qilish masalasi bir qancha ilmiy manbalarda yoritilgan. O‘zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksi, Moliya vazirining 2010-yil 65-sonli “Byudjet tasnifi to‘g‘risidagi nizom”i va 105-sonli “Byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi to‘g‘risidagi yo‘riqnomasi” asosida byudjet mablag‘laridan samarali foydalanish va moliyaviy nazorat ta‘minlanadi. Ilmiy tadqiqotlar, masalan, Erkin Odilov va Egamov Bekzodning ishlarida byudjet xarajatlarini, shu jumladan kommunal xizmatlar xarajatlarini aniq tasniflash va monitoring qilish orqali moliyaviy boshqaruvni takomillashtirish imkoniyatlari tahlil qilingan [4,5]. Adabiyotlar shuni ko‘rsatadiki, iqtisodiy tasniflar asosida xarajatlarni hisobga olish byudjet mablag‘larining samarali sarflanishi, shaffoflik va moliyaviy intizomni oshirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Ushbu maqolada byudjet tashkilotlarida kommunal xizmat xarajatlarining ahamiyati va o‘rnini o‘rganish jarayonida bir qator ilmiy tadqiqot usullaridan foydalanildi. Tadqiqotning asosiy metodologik asosini tahlil, solishtirish va umumlashtirish usullari tashkil etdi. Avvalo, byudjet tashkilotlarida kommunal xizmat xarajatlarini tartibga soluvchi me‘yoriy-huquqiy hujjatlar o‘rganildi.

Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksi, shuningdek Moliya vazirligi tomonidan tasdiqlangan "Byudjet tasnifi to'g'risidagi nizom" hamda "Byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi to'g'risidagi yo'riqnoma" kabi hujjatlar asosida kommunal xizmat xarajatlarini rejalashtirish va hisobga olish tartibi tahlil qilindi.

Tadqiqot jarayonida rasmiy statistik ma'lumotlar va byudjet hisobotlari asosida kommunal xizmat xarajatlarining tarkibi va ulushi o'rganildi. Bunda kommunal xizmatlarga sarflanadigan mablag'larning byudjet xarajatlari tarkibidagi o'ri, ularning yillar davomida o'zgarish tendensiyasi hamda moliyaviy intizomni ta'minlashdagi ahamiyati tahlil qilindi.

Shuningdek, solishtirma tahlil usuli yordamida turli davrlardagi ko'rsatkichlar o'zaro taqqoslanib, kommunal xizmat xarajatlarining o'sish dinamikasi va ularga ta'sir etuvchi omillar aniqlashga harakat qilindi. Bundan tashqari, umumlashtirish usuli orqali olingan natijalar tizimlashtirilib, byudjet tashkilotlarida kommunal xizmat xarajatlarini samarali boshqarish bo'yicha xulosalar shakllantirildi. Mazkur metodologik yondashuv tadqiqot natijalarini ilmiy jihatdan asoslash hamda kommunal xizmat xarajatlarini yanada samarali rejalashtirish va nazorat qilish bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqishga imkon berdi.

Tahlil va natijalar.

Byudjet tashkilotlarida kommunal xizmat xarajatlari davlat moliya siyosatida muhim o'rin tutadi, chunki ularning to'g'ri rejalashtirilishi hamda samarali nazorat qilinishi byudjet mablag'larining maqsadli sarflanishi va tashkilot faoliyatining uzluksiz ta'minlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. O'zbekiston Respublikasi davlat byudjeti bo'yicha rasmiy statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2024-yilda davlat byudjeti xarajatlari jami 310,9 trillion so'mni tashkil qilib, 2023-yilga nisbatan sezilarli o'sishni qayd etdi [6]. Ularning tarkibida ijtimoiy xarajatlar eng katta ulushni egallagan bo'lsa, shuningdek, kommunal xizmatlar xarajatlari ham bevosita ta'sir ko'rsatadigan yo'nalishlar mavjud. Masalan, suv va gaz ta'minoti, elektr energiyasi bo'yicha energiya resurslariga yo'naltirilgan xarajatlar davlat byudjeti xarajatlari tizimida o'z o'rniga ega bo'lgan.

2024-yilda byudjet xarajatlarining asosiy yo'nalishlari ijtimoiy sohalarga yo'naltirildi, ammo o'z navbatida kommunal xizmat urinishlari ham ahamiyatli masala bo'lib qolmoqda. Jumladan, suv va boshqalar bilan bog'liq ishlar uchun so'nggi ikki yilda jami 22 trillion so'm mablag' ajratilgani, shu jumladan water management (suv boshqaruvi) bo'yicha taxminan 1 trillion so'm subsidiya ajratilgani bildirildi. Bu ko'rsatkichlar byudjet xarajatlarining kommunal yo'nalishida ham sezilarli ulushga ega ekanini ko'rsatadi.

Byudjet xarajatlarining tarkibiy tahlili shuni ko'rsatdiki, 2024-yilda jami 310,9 trillion so'm davlat byudjeti xarajatlari tarkibida tovar va xizmatlar xarajatlari uchun 24,8 trillion so'm mablag' ajratildi. Bu toifadagi xarajatlar ichida kommunal xizmatlar bo'yicha to'lovlar va bu xizmatlar bilan bog'liq xarajatlar ham aks etadi. Kommunalar xizmatlar xarajatlari bevosita tovar va xizmat xarajatlari tarkibiga kirganligi sababli, butun byudjet xarajatlari ichida ushbu yo'nalishning ulushi sezilarli bo'lganini ko'rsatadi. Shuningdek, davlat byudjeti xarajatlarining strukturasi ham kommunal xarajatlarning yillik tendensiyasini yoritadi. 2024-yilda davlat byudjeti xarajatlari tarkibida ijtimoiy sektorlarga 153,3 trillion so'm, iqtisodiy rivojlanish yo'nalishlariga 38,4 trillion so'm, shu jumladan suv boshqaruvi bo'yicha 9,2 trillion so'm, gaz subsidiyalari bo'yicha 9,5 trillion so'm ajratilgan [7]. Kommunalar xizmatlar uchun ajratilgan mablag'lar bevosita bu yo'nalishlar bilan bog'liq bo'lib, iqtisodiy va uy-joy kommunal infratuzilmasini qo'llab-quvvatlashni ko'zda tutadi.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, byudjet tashkilotlarida kommunal xizmat xarajatlari bilan bog'liq xarajatlar umumiy xarajatlarning muhim qismiga aylanmoqda, chunki ularning samarali boshqarilishi organizatsiyaning xizmat sifatiga, xodimlar ish sharoitlariga va umumiy faoliyat samaradorligiga ta'sir ko'rsatadi. Misol uchun, 2024-yilda tovar va xizmat xarajatlari ichida kommunal xizmatlar bo'yicha xarajatlar bir necha trillion so'mni tashkil etadi, bu mablag'lar kommunal xizmat ko'rsatish sifati va samaradorligini yaxshilash uchun sarflanadi. Darhaqiqat, kommunal xizmatlar, ya'ni suv, elektr, gaz ta'minoti va chiqindilarni boshqarish kabi xarajatlar byudjet tashkilotlarining kundalik faoliyatida uzluksiz ta'minot uchun zarur bo'lgan xarajat turi hisoblanadi. Ushbu xarajatlar bardavom bo'lishi uchun ularni iqtisodiy tasniflar bo'yicha aniq ajratish va rejalashtirish muhim ahamiyatga ega. Bu esa o'z navbatida byudjet rejalashtirish jarayonida iqtisodiy tasniflardan foydalanishni talab qiladi. Shuningdek, kommunal xizmatlar xarajatlari bo'yicha rejalashtirish jarayoni byudjet tashkilotlarining moliyaviy hisobotlarida o'z aksini topadi. Byudjet tashkilotlari xarajatlarni to'g'ri tasniflash orqali ularning qaysi yo'nalishda sarflanganini aniq ko'rish imkoniga ega bo'ladi. Natijada, bu jarayon byudjet tashkilotlarida moliyaviy nazorat tizimini kuchaytiradi va xarajatlarni samaraliroq boshqarish imkoniyatini beradi.

O'zbekiston Respublikasi davlat byudjeti bo'yicha tahlillar shuni ham ko'rsatadiki, 2024-yilda davlat byudjeti xarajatlarining jami hajmi yil davomida oshgan bo'lsa-da, xarajatlar tarkibidagi umumiy ijtimoiy sohalar ulushi yuqori bo'lib qolmoqda. Masalan, davlat byudjeti xarajatlarining yarmi yaqinini ijtimoiy yo'nalishlar tashkil etadi, shu bilan birga uy-joy va kommunal xizmatlar xarajatlari ham o'sib borayotgan tendensiyani namoyon qilmoqda. Bu holat kommunal xizmatlar bo'yicha xarajatlarning mamlakat moliya siyosatida strategik ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi. Bir so'z bilan aytganda, byudjet tashkilotlarida kommunal xizmat xarajatlarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, bu xarajatlar bevosita byudjet mablag'larining samarali va maqsadli taqsimlanishi bilan bog'liq. O'zbekiston Respublikasi moliya tizimi statistikasiga ko'ra, 2024-yilda umumiy xarajatlar hajmi sezilarli darajada oshgan holda ijtimoiy va infratuzilma yo'nalishlariga yo'naltirilgan bo'lib, kommunal xizmat xarajatlari ham shu istiqbolli yo'nalishlarda ahamiyatli rol o'ynamoqda.

Kommunal xizmatlar bo'yicha xarajatlarning aniq rejalashtirilishi va nazorati byudjet tashkilotlarining moliyaviy boshqaruvining shaffofligini oshiradi hamda bu yo'nalishda samaradorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Qolaversa, bu tahlillar ularning byudjet jarayonidagi o'rnini aniq belgilashga va keyingi yillarda ham raqamlar asosida qarorlar qabul qilishga yordam beradi.

Xulosa va takliflar.

Xulosa qilib aytganda, byudjet tashkilotlarida kommunal xizmat xarajatlari muhim moliyaviy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Ushbu xarajatlar elektr energiyasi, tabiiy gaz, issiqlik ta'minoti, suv va boshqa kommunal xizmatlar uchun amalga oshiriladi hamda byudjet tashkilotlarining normal faoliyat yuritishini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Kommunal xizmat xarajatlarini to'g'ri rejalashtirish va samarali boshqarish byudjet mablag'laridan oqilona foydalanish, moliyaviy intizomni mustahkamlash hamda davlat byudjeti xarajatlarini optimallashtirishga xizmat qiladi. Izlanish natijalari shuni ko'rsatdiki, ayrim hollarda kommunal xizmatlardan foydalanishda energiya va resurslardan samarasiz foydalanish holatlari uchrab turadi.

Bu esa byudjet mablag'larining ortiqcha sarflanishiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun byudjet tashkilotlarida kommunal xizmat xarajatlarini samarali boshqarish va nazorat qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu asosda quyidagi takliflarni keltirish mumkin:

✓ Byudjet tashkilotlarida kommunal xizmat xarajatlarini rejalashtirish jarayonini yanada takomillashtirish va real ehtiyojlardan kelib chiqib smeta shakllantirish zarur.

✓ Energiya va resurslardan oqilona foydalanishni ta'minlash maqsadida energiya tejamkor texnologiyalarni keng joriy etish lozim.

✓ Kommunal xizmatlar bo'yicha xarajatlarni doimiy monitoring qilish va moliyaviy nazorat mexanizmlarini kuchaytirish maqsadga muvofiqdir.

✓ Byudjet tashkilotlarida energiya va suv resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish uchun zamonaviy hisoblagichlar va avtomatlashtirilgan nazorat tizimlarini joriy etish tavsiya etiladi.

✓ Kommunal xizmat xarajatlari bo'yicha ma'lumotlarning ochiqligini ta'minlash orqali byudjet mablag'laridan foydalanish samaradorligini oshirish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, byudjet tashkilotlarida kommunal xizmat xarajatlarini samarali boshqarish davlat byudjeti mablag'laridan oqilona foydalanish, moliyaviy intizomni mustahkamlash va tashkilotlar faoliyatining barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Mazkur yo'nalishda ilg'or boshqaruv usullarini joriy etish hamda energiya tejamkor texnologiyalardan keng foydalanish kelgusida xarajatlarni optimallashtirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 26.12.2013 yildagi O'RQ-360-son
2. O'zbekiston Respublikasi moliya vazirining buyrug'i, 17.03.2014 yilda ro'yxatdan o'tgan, ro'yxat raqami 2146-3
3. O'zbekiston Respublikasi moliya vazirining buyrug'i, 22.12.2010 yilda ro'yxatdan o'tgan, ro'yxat raqami 2169
4. Odilov , E. (2025). BYUDJET TASHKILOTLARIDA MOLIYAVIY NAZORAT VA ICHKI AUDIT XIZMATINI TAKOMILLASHTIRISH . Iqtisodiy Taraqqiyot Va Tahlil, 3(9), 149-159. <https://doi.org/10.60078/2992-877X-2025-vol3-iss9-pp149-159>
5. Egamov Bekzod, & Najmiddinov Firdavs Nuriddinovich. (2026). O'zbekiston byudjet tizimida byudjet xarajatlari samaradorligini baholashning zamonaviy yondashuvlari. SAMARALI TA'LIM VA BARQAROR INNOVATSIYALAR JURNALI, 4(1), 315–321. <https://innovativepublication.uz/index.php/jelsi/article/view/5098>
6. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi rasmiy sayti – www.imv.uz
7. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi rasmiy sayti – www.stat.uz